

*Barcelona, 19 en 20 juli 1936. De anarchisten werpen barricades op.
(Revoluție en Burgeroorlog. Spanje na 19 juli 1936, De Vrije, 1986)*

'No Pasaran'**ROBERT ALEXANDER, *The Anarchists in the Spanish Civil War***

Willy Verhoysen, opleiding journalistiek en geschiedenis.

Thans werkzaam als horecamanager in Kunstencentrum Vooruit, Gent

'No pasaran'⁽¹⁾. Deze geveugelde woorden zijn zowat de verzinnebeelding geweest van het republikeinse verzet tegen de opstandige (fascistische) troepen van generaal Franco tijdens de Spaanse burgeroorlog van 1936-1939 en hebben zich in het collectieve geheugen van de geschiedenis gegrift. Deze onsterfelijke woorden worden toegeschreven aan de Spaanse communiste, Dolores Ibarruri, beter gekend onder haar bijnaam *La Pasionaria*. De mythe, ondersteund door tal van historische werken, wil dat de verdediging van Madrid tegen de oprukkende opstandelingen volledig op het conto geschreven wordt van de Internationale Brigades en de troepen die onder communistisch bevel stonden. Nauwkeurig historisch onderzoek van Robert Alexander heeft deze mythe doorgeprikt. Hij toont aan dat het de anarchistische milities waren, die in belangrijke mate ervoor zorgden dat de Spaanse hoofdstad uit handen van de opstandelingen bleef.

Het aandeel van de anarchisten in de Spaanse burgeroorlog is al vaak vanuit verschillende gezichtspunten bekeken en beschreven. Niemand heeft evenwel ooit een poging gedaan om de rol van de anarchisten in deze oorlog in zijn totaliteit te belichten en samen te vatten. Robert Alexander heeft in die leemte voorzien met *The Anarchists in the Spanish Civil War*. Alexander ontrafelt in zijn twee delen tellende werk de rol van de anarchisten tijdens de burgeroorlog met oog voor de militaire, economische, politieke, sociale en culturele aspecten. Hij breidt al die aspecten weer aaneen tot een geheel, wat op een aantal punten verrassende invalshoeken oplevert. Met name het aandeel van de anarchisten in de militaire strategie van de republiek in het algemeen en de verdediging van Madrid in het bijzonder, komt daarbij in een nieuw daglicht te staan. In diverse boeken en historische werken wordt de anarchistische militaire strategie tijdens de burgeroorlog als desastreus omschreven. De anarchistische milities wordt

doorgaans een groot gebrek aan discipline en lak aan militaire orders aangewreven. Dat beeld had zich in de collectieve imaginatie over de burgeroorlog gegrift en vond zelfs verschillende medestanders onder (wetenschappelijke) historici. Daaruit blijkt eens te meer dat historici niet boven de collectieve imaginatie staan.

Alexander was professor in de economie aan de Rutgers Universiteit in New Jersey (VS). In 1951 maakte hij deel uit van de economische regeringsmissie van de Verenigde Staten naar Spanje. Naderhand heeft hij talloze actoren van de Spaanse burgeroorlog geïnterviewd. Hij heeft verschillende boeken geschreven, vooral over Latijns-Amerika, politieke en economische onderwerpen en de geschiedenis van radicale bewegingen.

Breuklijnen

De Spaanse burgeroorlog heeft sedert 1939 al vele pennen in beweging gebracht. Het was dan ook bij uitstek een ideologische oorlog waarin verschillende politieke opvattingen lijnrecht tegenover elkaar stonden, dan wel in de loop van het conflict tegenover elkaar kwamen te staan. In de eerste plaats was het een conflict tussen links en rechts, dat een diepe kloof in de Spaanse samenleving deed ontstaan. Extreem-rechts, daarbij geruggensteund door de fascistten, de conservatieve Spaanse katholieke kerk en een groot deel van het leger, stak in juli 1936 de lont aan het kruitvat met een militaire opstand tegen de gekozen regering van socialisten, progressieve liberalen en regionalisten, tesamen republikeinen genoemd. Maar ook binnen republikeins Spanje liepen scherpe breuklijnen tussen de partijen. Met name tussen enerzijds de machtige anarchistische beweging⁽²⁾ en anderzijds de communisten en de rechtervleugel van de socialisten. Beide partijen verdedigden weliswaar de republiek, maar verschilden grondig van mening over de wijze waarop dat moest gebeuren. In de loop van de burgeroorlog leidde dit er zelfs toe dat anarchistten en communisten meer dan eens gewapend tegenover elkaar kwamen te staan.

Milities

De opstand van Franco was in juli 1936 in zoverre mislukt dat hij tegenover gewapende burgers en delen van het leger kwam te staan die trouw waren gebleven aan de gekozen regering. De republikeinse regering had echter wel het nadeel slechts over een amalgaam van bewapende anarchistische, socialistische en enkele communistische burgermilities en slechts over weinig echte militairen te beschikken. De opstandelingen rukten de eerste maanden dan ook snel op en wonnen flink terrein en stonden begin november 1936 al aan de poorten van Madrid. Alles wees erop dat de Spaanse hoofdstad spoedig als een rijpe appel in de handen van de opstandelingen zou vallen. De eerste aanval van Franco op Madrid begon op 6 november 1936, maar werd een halt

toegeroepen door een krachtig optreden van de burgermilities, zowel van anarchisten als van andere politieke strekkingen, én van de stedelijke bevolking. De verdediging van de stad werd daarna overgenomen door troepen uit andere delen van Spanje, waaronder anarchistische milities, contingents van de Internationale Brigades en door [de aankomst van] militair materieel uit de Sovjet-Unie, waaronder vliegtuigen.

De eerste troepen van de Internationale Brigades⁽³⁾ arriveerden pas op 10 november en werden ingezet op een deel van het front waar de troepen van Franco op 13 november doorbraken en er aldus in slaagden door te stoten tot de universiteit van Madrid. Bovendien ging het bij de Internationale Brigades niet om grote aantallen en vormden ze nog geen divisie. De Internationale Brigades opereerden ook niet autonoom maar stonden onder bevel van Spaanse officieren.

De organisatie van de brigades was in feite op dezelfde leest geschoeid als die van de gemixte Spaanse brigades. Wel beschikten ze over meer en beter militair materieel. Verder hadden ze betere officieren en beter getrainde soldaten. De meeste anarchistische milities waren al in groten getale aanwezig in de Spaanse hoofdstad op het moment dat de aanval op Madrid begon, wat voor de Internationale Brigades dus niet gold.

De milities van de CNT-FAI speelden volgens het onderzoek van Alexander een belangrijke rol bij de verdediging van Madrid. De anarchisten hielpen om in november 1936 de eerste frontale aanval van Franco te keren en waren later prominent aanwezig bij de verdediging van de stad. Veelal wordt de rol van de anarchisten bij de verdediging van Madrid onderschat en die van communisten flink overschat, zoals die van het beroemde vijfde regiment en de Internationale Brigades⁽⁴⁾.

Discipline

Een van de hardnekkige mythes, die sterk door de communisten is geïnspireerd, wil dat de anarchistische troepen onder leiding van Durruti bij de eerste schermutselingen met de opstandelingen in Madrid het hazenpad kozen. Alexander betoogt helder dat niets minder waar is. Met feiten staft hij juist het tegendeel. Het blijken juist de slecht getrainde troepen van de Catalaanse communisten en delen van het zo befaamde vijfde communistische regiment te zijn geweest die onder de hevige aanvallen van de opstandelingen terugweken en de voorste linies ontvluchtten. Het was de milite van Durruti die de terugtrekkende troepen opving en die manschappen in de eigen rangen onderbracht om aan het front stand te houden. Dat meer dan de helft van de manschappen van de milite van Durruti sneuvelde of gewond raakte zegt in dat opzicht meer dan voldoende. Het is volgens Alexander trouwens een van de grote misvattingen over de Spaanse burgeroorlog dat de anarchistische milities onverantwoordelijk waren en een gebrek aan discipline toonden. Wel verschilden ze sterk van andere politiek georiënteerde milities zoals die van de communisten. De anarchisten vochten immers niet

alleen voor de republiek en de gekozen regering, maar ook voor de sociale revolutie die plaatsvond in die delen van Spanje die onder republikeins bewind stonden.

Als we de balans opmaken van de verdediging van Madrid dan moeten we constateren dat de rol van de anarchisten van grote betekenis is geweest en zonder meer gedenkwaardig. Evenwel constateert Alexander dat noch de anarchisten, noch de Internationale Brigades een beslissende rol speelden bij de verdediging van Madrid. Die krachttoer was feitelijk mogelijk door de steun van de stedelijke bevolking die met haar neus op het front leefde, en de milities van alle politieke strekkingen en de enkele militairen die trouw waren gebleven aan de republiek.

De rol van de anarchisten in de verdediging van Madrid blijkt uit het onderzoek van Alexander exemplarisch te zijn voor het aandeel van de anarchistische milities in de militaire strijd elders in Spanje. Hoewel de omstandigheden soms verre van ideaal waren voor de milities. Onder meer bij de val van de Zuid-Spaanse stad Malaga in februari 1937, die algemeen wordt toegeschreven aan het falen van de anarchistische milities. Daarbij moet in rekening worden gebracht dat de republikeinse regering weigerde om de anarchisten van modern militair materieel te voorzien alsook de noodsignalen om ervaren militairen te sturen negeerde. Onder de gegeven omstandigheden konden de anarchistische milities geen stand houden tegen de veel beter getrainde en bewapende opstandelingen. Niettemin hebben ze zich niet zonder slag of stoot gewonnen gegeven.

Het scenario van Malaga loopt als een rode draad door de geschiedenis van de Spaanse burgeroorlog. Bang als de republikeinse regering - onder invloed van de communisten - was voor de invloed van de anarchisten, probeerde ze op alle mogelijke wijzen de macht van hun milities te beknotten. Dat werd nog versterkt door de militaire hulp van de Sovjet-Unie, die vooral in handen kwam van milities die onder invloed van de communisten stonden, dan wel van de regering. Recht evenredig met deze militaire hulp steeg de politieke invloed van de communisten. Zij waren gekant tegen de enorme economische macht die de anarchisten hadden verworven met de collectivisering van talloze landbouw- en industriële bedrijven. Het onthouden van militaire steun was voor de communisten een geweldig wapen om hun macht te vergroten in republikeins Spanje en die van de machtige anarchistische beweging te beknotten.

Tijdgeest

In een nabeschouwing belicht Alexander waarom de anarchisten na de burgeroorlog van het Spaanse politieke toneel zijn verdwenen en ook geen rol van betekenis meer konden spelen na de dood van Franco in 1975. Alexander wijt dat in de eerste plaats aan de transformatie van het kapitalisme die al ten tijde van het regime van Franco leidde tot een fundamentele verandering van de arbeidersklasse. Vóór de Spaanse burgeroor-

log waren alleen Catalonië en Baskenland in sterke mate geïndustrialiseerd, maar na 1939 volgde de rest van Spanje snel. Een gevolg van deze economische verandering was dat het sterke contrast tussen rijken en armen verdween door het ontstaan van een omvangrijke middenklasse, zowel in economisch als sociaal opzicht. Deze omwenteling was ook zichtbaar op straat. Vroeger onderscheidden de arbeiders zich qua kledij duidelijk van de hogere klassen door hun manier van kleden. Met de toenemende economische veranderingen vervaagde dit zichtbare onderscheid. De Spaanse arbeidersklasse verburgerlijkte waardoor het anarchisme als radicale beweging na het Franco-tijdperk geen vaste voet meer aan de grond kreeg. Het klassenbewustzijn dat vóór 1939 zeer sterk was onder de Spaanse arbeiders, was verdwenen. De anarchistische CNT had geen oog voor de modernisering van de ideeën en de organisatie op basis van de veranderde situatie, en bouwde daarentegen voort op de fundamenteën en de strategie van vóór 1939. Kortom de CNT zag de veranderde tijdgeest bij de arbeiders niet onder ogen. Dat dilemma was waarschijnlijk een van de belangrijkste oorzaken van de scheuringen binnen de anarchistische beweging, die haar invloed nog verder deden afkalven.

- (1) Ze (de opstandelingen onder leiding van generaal Franco) zullen er niet doorkomen (om Madrid te veroveren).
- (2) Spanje kende als een van de weinige landen vóór de burgeroorlog een machtige anarchistische beweging die middels haar vakbond CNT een sterke stempel drukte op de Spaanse arbeidersbeweging én de politiek. Het was met de hulp van de anarchisten dat in februari 1936, een centrum-linkse regering de verkiezingen had gewonnen.
- (3) De Internationale Brigades waren ontstaan uit de talloze vrijwilligers uit diverse landen die aan de zijde van de Spanjaarden de wapens opnamen tegen de (fascistische) opstand van Franco. Hoewel de Internationale Brigades politiek gezien zeer heterogeen waren samengesteld, slaagden de communisten er al snel in om het bevel van de meeste divisies van de Internationale Brigades naar zich toe te trekken of toe te vertrouwen aan hen welgevallige officieren.
- (4) Onder hen Burnett Bolloten, Hugh Thomas en zelfs George Orwell. Terwijl zeker deze laatste niet bepaald bekend stond als iemand die de communisten een warm hart toedroeg en ook Thomas staat niet geboekstaafd als een overtuigd communist.

R. ALEXANDER, *The Anarchists in the Spanish Civil War*, Two volumes, London: Janus Publishing Company Limited, 1999.